

WOLF SCHMID

**IVAN VELIKOPOLSZKIJ
LÁTSZÓLAGOS ESZMÉLÉSE¹**

CSEHOV: *A DIÁK*

(Részlet *A problematikus esemény Csehov prózájában*
című írásból)

1

A diák sok kutató számára a csehovi optimizmus nyilvánvaló bizonyítéka. Hiszen maga Csehov – ahogy ezt Ivan Bunyin közli a visszaemlékezéseiben – erre az elbeszélésre hivatkozva védekezett, amikor állandó szemrehányásokkal illették negatív világgépe miatt.

Dehogyan vagyok én sopánkodó! Dehogyan vagyok „komor” és „szenvtelen”, ahogy a kritikusok neveznek! Dehogyan vagyok pesszimista! Hiszen a munkáim közül a legkedvesebb elbeszélésem *A diák*. Már maga a szó is ellen-szenves: *pesszimista* [...].²

A csehovi optimizmus védelmezői általában még egy bizonyítékkal állnak elő, amiből nyilvánvaló, hogy Csehov nagyra értékelte ezt az elbeszélést. Arra a kérdésre, hogy Csehov a művei közül melyiket tartotta a legtöbbre, az író bátyja, Ivan Csehov így válaszolt: „*A diákot* – ezt tartotta a leginkább kimunkálnak”.³ Összekapcsolván e két bizonyítékot, sok kutató arra a megnyugtató következtetésre jutott, hogy a formakezelés művészete és az optimizmus között belső összefüggés áll fenn, mintha csak a pesszimizmus meghaladása Csehovnál a kellőképpen gondos munka eredménye volna.

A diák, miután szerzője kedvenc elbeszélésének és különösen kimunkált alkotásnak minősítette, sokak számára az olyan cselekményes mű mintaképe lett, amely a hős teljes és kétségtelen eszmélését ábrázolja. Elegendő két szovjet interpretá-

¹ Az írás eredeti forrása: Шмид, В.: *Проза как поэзия. Статьи о повествовании в русской литературе*. Санкт-Петербург, Академический проспект, Гуманитарное агентство, 1994. 167–183.

² Бунин, И. А.: *А. П. Чехов в воспоминаниях современников*. Москва, 1986. 484.

³ Lásd a kommentárokbán: Чехов, А. П.: *Полное собрание сочинений и писем в 30 томах*. Т. 8. Москва, 1986. 507. Az orosz idézeteket a továbbiakban e kötetből idézzük, zárójelben a lap-számokat megjelölve – Sz. T.

cióból idézni.⁴ Leonyid Cilevics, a csehovi „eszmélések” lelkes híve, a „»megvilágosodás« szüzséjét” tulajdonítja *A diáknak*, amelynek során „a hős megérti az élet igaz és csodálatos, örökérvényű alapelveit”. „A fiatalság energiája, amely Nágyának (a *Menyasszony* című elbeszélés hősnőjének – W. S.) segített abban, hogy élete új fordulatot vegyen, a diák Velikopolszkijnak lehetővé tette, hogy gondolatilag felérjen a létezés magasabb igazságainak megértéséhez”.⁵ Vlagyimir Katajev számára *A diák* egyike Csehov azon elbeszéléseinek, amelyeket az író „teljes egészében az elidegenedés leküzdésének, a dolgok és jelenségek általános érvényes és egységes megértéséhez vezető út megtalálásának szentelt”.⁶

Ez *A diák* pozitív és eredményes eseményességével kapcsolatos affirmatív felfogás ugyanakkor régóta vitatott. Már Abraham Dermann – 1952-nél nem későbbi – könyvében az elbeszélés témájaként a fiatalságot jelöli meg. „A *fiatalság* a témája! Ez az elbeszélés arról szól, hogy mennyire kedves, friss és költői a fiatalság, hogy mennyire naiv és hiszékeny”.⁷

Az elbeszélés első és utolsó része, mely a diáknak a tűzhöz érkezését, illetve a tűztől való távozását ábrázolja, erőteljes ekvivalenciát mutat.⁸ Az eszmélés híve és az optimizmus védelmezője ebben az ekvivalenciában csupán a hős mentális állapotainak *oppozícióját* ragadja meg. A szkeptikus elsősorban a *hasonlóságot* látja.

Először úgy mondjuk el az elbeszélt történetet, ahogyan az eszmélés verziójának támogatója érti. Ivan Velikopolszkij, a hitakadémia hallgatója szalonkahúzásról tart hazafelé. A kezdetben még jó idő megváltozott. Hideg szél támadt.

⁴ Csehov szovjet interpretációjában természetszerűleg a csehovi eszmélések-események lezárt-ságát és eredményességét igenlő tendencia volt a tipikus. Ugyanakkor Nyugaton is – mindenekelőtt a keresztény interpretáció híveinek körében – megfigyelhető a csehovi világban állítólagosan végbemenő szellemi és lelki elmozdulások meglehetősen kritikátlan értelmezésére való hajlam. Így például *A diák* című elbeszélésben a hős valóságos, kétségtelen eszmélését feltételezik a következő munkák: LAFITTE, S.: *Tchékhov par lui-même*. Paris, 1955. 148–149; JACOBSSON, Gunnare: Die Novelle „Der Student“. Versuch einer Analyse. In: ЕЕКМАН, Т. (ed.): *Anton Čechov 1860–1960*. Leiden, 1960. 93–102; KLOSTERMANN, R. A.: Die Novelle „Der Student“. Ein Diskussionsbeitrag. In: ЕЕКМАН, Т. (ed.): *Anton Čechov 1860–1960*. Leiden, 1960. 103–108; O'TOOLE, L. M.: Structure and Style in the Short Story: Chekhov's "The Student". *Slavonic and East European Review* 49, 1991. 45–67; STOWELL, H. P.: *Literary Impressionism. James and Chekhov*. Athens, Georgia, 1980. 111–113.

⁵ ЦИЛЕВИЧ, Л. М.: *Сюжет чеховского рассказа*. Riga, 1976. 60–61.

⁶ КАТАЕВ, В.: *Проза Чехова. Проблема интерпретации*. Москва, 1979. 272.

⁷ ДЕРМАН, А. Б.: *О мастерстве Чехова*. Москва, 1959. 35. A kurzív az eredetiből származik. Dermannra hivatkozva kételyüknek adnak hangot az elbeszélés eszmélés-szüzséjével kapcsolatban: SELGE, G.: *Anton Čechovs Menschenbild. Materialien zu einer poetischen Anthropologie*. München, 1970. 36; BUSCH, U.: Čechov als Fragesteller: Desorientierung und Appell in seinen Werken. Korrespondenzen. In: *Festschrift für Dietrich Gerhardt*. Gießen, 1977. 54–55; HIELSCHER, K.: *Tschechov*. München–Zürich, 1987. 82–83.

⁸ A narratív prózára jellemző ekvivalenciák elméletét lásd: SCHMID, Wolf: *Äquivalenzen in erzählender Prosa*. 29–71.

Nagypéntek van, ezért a diák még semmit nem evett. Az átfagyott és éhes fiatal ember arra gondol, „hogyan ilyen szél sűvített a Rurikok idején, Rettegett Iván és Nagy Péter alatt is, és akkoriban ugyanilyen szörnyű szegénység, ínség dúlt, ugyanilyen lyukas zsúpfedelek, tudatlanság, búbánat, ugyanilyen pusztaság, homály és leigázottság, ezek a borzalmak voltak most és mindiglen, s még ezer év múltán sem lesz jobb” (267).⁹

A diák úgy gondolkodik a történelemről, mint egy esemény nélküli ciklusról. Gondolatainak kifejezése („éppen ilyen... ugyanilyen... – a Rurikok idején, Rettegett Iván és Nagy Péter alatt is – akkoriban... mint most és mindiglen”) körformát képez, és ugyanazoknak a szörnyűségeknek az örökös visszatértét hangsúlyozza.

A diák a tűzhöz közeledik, amely magányosan világít a sötét éjszakában. A tűz mellett két özvegyet talál a közeli faluból: Vaszilizát és a lányát, Lukerját. Miközben tüzüknél melegszik, a diáknak eszébe jut a Jézust háromszor megtagadó Péter apostol története, amit nagycsütörtökön a tizenkét evangéliumból¹⁰ olvasnak fel. Felidézi a történetet az asszonyoknak, akik előző nap már hallották. Amikor a bűnbánó apostol keserű zokogását írja le, Vaszilizsa sírva fakad, Lukerja pedig „mozdulatlanul bámulván a diákra” elpirul, és az arckifejezése „feszült és súlyos” lesz, „mint aki nagy erővel fojtja el a fájalmát” (269).

A diák otthagyja az asszonyokat, és folytatja útját a sötét, hideg éjszakában. De most már Vaszilizsára gondol, és úgy véli, pontosan érti az asszony könnyeinek okát: „a sírása arra vall, hogy mindez, ami azon a nagypénteken Péterrel történt, valami titokzatos vonatkozásban van vele...” (270). Ez a gondolat örömmel tölti el a lelkét, és olyan következtetésre jut, amely cáfolja a történelemről mint az egyformán rossz állapotok örök visszatéréséről alkotott korábbi elgondolását.

⁹ A továbbiakban minden, *A diákból* felhasznált magyar idézet a következő kiadásból származik: CSEHOV, A. P.: *A diák*. Fordította: Lányi Sarolta. In: CSEHOV, A. P.: *Szakadékbán. Válogatott elbeszélések*. Budapest, Európa, 1983. Az idézetek után a zárójeles számok e kiadás oldalszámait jelölik. Egyes helyeken szögletes zárójelben megadtuk azokat az eredetiben használt szavakat, kifejezéseket, amelyek a magyar fordításból kimaradtak, de a tanulmány értelmezése szempontjából fontosak – Sz. T.

¹⁰ A *tizenkét evangélium* a „nagypéntek hajnali” istentisztelet keretében felolvasott evangéliumrészletek összessége. A nagypéntek hajnali istentiszteletet nagycsütörtök este szokás tartani. Középpontjában a *tizenkét evangélium* felolvasása áll, amelyek mindegyike Krisztus szenvedéséről szól. A tizenkét olvasmány közül az első János evangéliumának 13–18. fejezeteit foglalja magába (Jn 13:31–18). Ez Krisztusnak apostolaival folytatott hosszú beszélgetése, amely az úgynevezett *főpapi imával* zárul. Az utolsó evangéliumi részlet a sír lepecsételéséről és az őrség odarendeléséről szól (Mt 27:62–66). A Krisztus passióját felelevenítő tizenkét evangélium felolvasása az istentisztelet különböző részeihez kapcsolódik. Az elbeszélés magyar fordítása a megfelelő helyen nem erre az istentiszteletre, hanem – tévesen – a tizenkét apostolra utal – Sz. T.

A múltat – gondolta – egymáshoz folyó események szakadatlan láncolata kapcsolja a jelenhez. És úgy tetszett neki, hogy ő most meglátta ennek a láncnak mindkét végét, megérintette az egyiket, mire a másik is megrez- zent (270).

Az emberiség történelme a diák számára már nem mint körforgás, mint ese- mény nélküli ciklus tűnik fel, hanem mint okok és következmények esemény- láncolata. Miközben a komppal átkel a folyón, és felfelé megy a hegyen, a diák azon gondolkodik, hogy „az igazság és szépség, ami [...] irányt adott az ember- sorsnak” Péter történetében, „megszakítás nélkül folytatódott a mai napig, és min- den bizonnyal ez a két dolog volt a fő az emberéletben és az egész földön” (170). A diákot a „fiatalság, egészség és erő érzése” keríti hatalmába, „az ismeretlen, titokzatos boldogságra való várakozás kifejezhetetlenül édes érzése”, és az élet „gyönyörűnek, csodálatosnak és magasztos értelemmel telítettnek” (170) tűnik a számára.

Valamiféle változás kétségkívül végbement itt. Kezdetben a diák rossz hangu- latban volt, és a történelmet reménytelenül zárt ciklusnak látta, most pedig lelki- állapota emelkedett, és a történelmet eseményes, oksági viszonyokból álló lánc- nak képzei el. Azon kívül, hogy a nézetei megváltoztak, a diák számára még va- lami lényegi változás is történt, és új történelemfelfogása, az igazságról és szép- ségről levont következtetései számára általános jelentőséggel bírnak. Itt csupán az a kérdés, hogy egy ilyen ártatlan eszmélés ábrázolása eredményezheti-e az elbe- szélésnek olyan fokú összetettségét, amelyet szerzője értékítéletéből kiindulva joggal tulajdonítunk neki. Hiszen az, ami a hősnek mint alapvető eszmélés mutat- kozik meg, a szerző szintjén lényegesen kevésbé mély benyomást kelt. A szép- ség és igazság összekapcsolása, a század esztétikai gondolkodásának a közhelye aligha jelent a szerző számára nagy szellemi vívmányt. Ezenkívül felvetődik a kér- dés, hogy milyen mértékben nyer igazolást a diák következtetése.

A csehovi eszmélések hívei elkövetik azt a hibát, hogy a hős nézőpontját a szerzői pozícióval azonosítják.¹¹ Pedig a szerző nem rajongó fiatalember, és nem csupán egy tulajdonképpeni mentális eseményt ábrázol, hanem azt beszéli el, hogy milyen körülmények között jut a hitakadémia huszonkét éves hallgatója a történelemnek először pesszimista, majd pedig optimista értelmezésére. Ezért is nem elegendő a naiv és hiszékeny fiatalságot megjelölni az elbeszélés témája- ként. Amennyiben tényleg csak egy fiatalember tapasztalatlanságáról lenne szó, ahogyan ezt Dermann gondolja, aligha szolgált volna rá az elbeszélés arra, hogy Csehov olyan nagyra értékelje. A hős lelkiállapotában és történetfilozófiai kon- cepciójában beálló fordulat nem csupán a fiatalságra jellemző rendkívüli emo- cionalitást és a gyors általánosításra való hajlamot tárja fel. Az elbeszélésben

¹¹ G. Jacobsson számára például a „a diák által kifejezett világgép kétség kívül magának Cse- hovnak a világgépe volt”. JACOBSSON, G.: i. m. 1960. 94.

megjelennek egy leendő papi személy reakciói a világban tapasztalt szenvedésre, és e reakciókban valamiféle erkölcsi hiányosság. Megvizsgáljuk ezeket a reakciókat, valamint pszichikai-etikai gyökereiket, még egyszer áttekintve a szöveget.

2

Az első bekezdésben egy még meg nem nevezett szubjektum észleléséről olvashatunk. Változik az időjárás. „Eleinte” még „kellemes, enyhe” volt. A sötétedés beálltával azonban hideg, átható, keleti szél kezdett fújni. Az „eleinte” szó feltételezi a „most” állapotát, és egyúttal a két szituáció közötti kontrasztot. A személyes módusban megjelenített időjárás-változás – úgy gondoljuk – mint mikromodell megelőlegezi az elbeszélés témáját.

Amíg szép volt az idő, különböző zajokat lehetett hallani: a rigók füttyét, valami élőlény panaszos bűgását, amit a szöveg ikonikusan jelenít meg („в болотах что-то Живое Жалобно гудело, точно дуло в пустую бутылку”¹²), az erdei szalonka röptét és a rá leadott lövést. Az észlelő szubjektum a tavaszi levegőben a lövés hangját „harsánynak és vidámnak” érzékeli, és ezt a kellemes benyomást a szöveg hangzásbeli hasonlóságokkal is hangsúlyozza: „Выстрел по нем прозвучал в Весеннем Воздухе раскатиисто и Весело”.¹³ A hangekvivalencia kiemeli egyrészt a jelentettek tematikai *egymás mellé rendelését* (*határosságát*), másrészt pedig valamiféle tematikus *hasonlóságot* is sugall a lövés, a tavaszi levegő és a vidám hangulat között. A vidám lövés, amely a zajok sorában az utolsó, elfedi a panasz hangjait, és feledteti, hogy valójában egy élőlény halálát hozza. Hogy célba talál-e, a szövegben nincs kimondva. Az észlelő szubjektum nem kérdi, és nem is tisztázza, ki az az „élőlény”, aki panaszosan bűg. Nem világosak az ok-okozati viszonyok sem. Könnyen lehet, hogy az élőlény szenvedését egy korábbi lövés okozta. De az észlelő szubjektumnak a jelek szerint nem fontos a tisztánlátás. Számára ezek a különböző zajok szép időben a kellemes természet harmonikus hangzásává olvadnak össze. Ez a harmónia azonban nem más, mint esztétikai érték tulajdonításának az eredménye, amely a másik lény fájdalmát a fizikailag kellemes törvényének rendeli alá.

A széllökésektől minden elhallgat. A szél „nem jókor” támad fel. Az észlelő szubjektum reakciói itt is nyilvánvalóvá teszik: a természet jelenségeiről saját fizikai benyomásai alapján ítél. Kellemes időben a rigók füttye, egy élőlény panaszos bűgása és a vidám lövés olyan hangzásban egyesült, amely megfelelt a szubjektum harmonikus lelkiállapotának. A hideg megjelenéséhez a természetben a kel-

¹² „a közeli mocsárban panaszosan sivított valami élőlény, mint mikor üres palackba fújnak” (267).

¹³ „s nyomában a lövés harsányan, vidáman vágott a tavaszi légbe” (267).

lemetlen érzés attribútumai kapcsolódnak. Nem véletlen, hogy a szövegben azok a hangok ismétlődnek, amelyek korábban a panasz ikonikus megjelenítői voltak: „По ЛУжам протянУлись ЛеДяные игЛы, и стаЛо в ЛесУ неУЮтно, гЛУхо и неЛЮдимо”.¹⁴

A második bekezdésben megtudjuk, ki is az észlelések eddig anonim szubjektuma: Ivan Velikopolszkij, a hitakadémia diákja, egy templomszolga fia. A fiatalember nagy léptékekben gondolkodik, ahogy erre egyébként a neve is utal,¹⁵ és hajlamos az elsietett általánosításra. Amint az ujjai megdermednek a hidegtől, és arcát kicsípi a szél, máris úgy tűnik neki, „hogy ez a váratlan hideg halomra döntött minden megszokott rendet [és összhangot]” (267). Milyen összhangot? Létezett egyáltalán ilyesmi magában a természetben, függetlenül a diáktól? És valóban felborul-e a természet rendje, amikor egy kora tavaszi estén mintegy visszatér a tél?

Sokkal inkább egy másik rend borult fel, amit éppen hogy egy papnövendéknek kellene betartania. Ivan nem a hitakadémia foglalkozásairól van hazatérőben, hanem *szalonkahúzásról*. A szó egyrészt a nőstényt kereső erdei szalonka hím nászröptét jelenti, másrészt pedig a szalonkavadászatot ebben az időszakban, amikor a párt kereső madarak a vadászok könnyű prédájává válnak. Az elhangzott lövésre történő utalásból arra kell következtetnünk, hogy Ivan vadászaton volt. Ugyanakkor ma nagypéntek van. Ezen a napon még egy egyszerű keresztény hívő is betart bizonyos szabályokat. Ivan szülei is így tesznek: náluk otthon ma nem főznek. Nem számít-e a nagypénteki vadászat a hitakadémia diákja számára nagy bűnnek? Nem kellene-e, hogy a szenvedés hangjai az Úr szenvedésére emlékeztessék, aminek az emlékére a keresztények bűntöt tartanak? Nem nagyobb mértékben szegte-e meg maga a diák „a rendet”, mint az időjárás, hiszen Oroszországban az áprilisi vagy márciusi esték általában hidegek?

A diák úgy véli, hogy maga a természet is „megborzadt” („жУткО”). Ahogy korábban, amikor az erdőben úgy érezte, hogy az „sötét lett, barátságtalan, néptelen” („неУЮтно, гЛУхо и неЛЮдимО”), most is a saját, külső fizikai körülmények, a sötét és a hideg által kiváltott lelkiállapotát tulajdonítja a természetnek. Amiatt, hogy „maga a természet is megborzadt”, a diáknak úgy tűnik, hogy az esti szürkület is „a kelleténél gyorsabban” (267) sűrűsödik.

Ebben a pusztai sötétségben csak egyetlen fényforrás világít. Az özvegyek folyóparti kertjéből ered. Maga a falu, úgy négyversztányira, elmerült a „hideg esti sötétségben”. A diáknak eszébe jutnak a szülei. Amikor elment, „az anyja a pitvarban ült a földön, [mezítláb] és a szamovárt tisztogatta, az apja meg a padkán [feküdt és] köhécsejt” (267). Ez az emlék nem szánalmat, hanem bosszúságot ébreszt a diákban. A nagypéntek miatt otthon „semmit sem főztek”. A diák viszont

¹⁴ „Jégtük csillantak meg a tócsákon, s az erdő sötét lett, barátságtalan, néptelen” (267).

¹⁵ A „Velikopolszkij” beszélő név: *hatalmas/széles terület* jelent – Sz. T.

„kínzó éhséget érez”. Az éhség az ő kínszenvedése,¹⁶ amit azonban nem önként vesz magára.¹⁷

A hideg és az éhség, amit a diák a „rend és összhang” megsértéseként érzel, a szél örök mozgásának, a „borzalmak” ismétlődésének gondolatát sugallja neki. Ennek a gondolatnak a kifejezése, a belső beszéd felépítése és a haza történelmének különböző korszakaira való hivatkozások látni engedik a diák gondolkodásmódját, amely tartalmilag a fizikai szükségletekre koncentrálnak infantil világfelfogásnak felel meg. Nem véletlen, hogy a diák elmélkedését az alábbi szavak zárják: „És nem kívánkozott haza” (268).

Az olvasó érti, miért nem tér rögtön vissza Ivan a szüleihez. A „nem kívánkozott haza” kifejezés a „kínzó éhséget érzett” szavakra rímel.¹⁸ Az otthonlét ma a börtönt jelenti, a kínszenvedést. Az özvegyek kertjében világító tűz pedig meleget, fényt, kényelmet, és lehetséges, hogy ételt ígér. A sötétben a keresztény számára világító fényt a diák kizárólag konkrét értelemben, mint a fizikai szükségleteit kielégítő javak forrását fogja fel.

3

A két özvegy kertjében égő tűz, amit a szöveg ikonikusan jelenít meg („КоТеп ГоPeЛ жаPKo, C TPeCKoм”¹⁹), majdnem minden várakozást beteljesít. Mindazonáltal a vacsoráról lekésik a diák: „Nyilván épp most vacsoráztak meg” (268). A két nő, anya és lánya térbeli és funkcionális helyzete az olvasót a hős szüleinek konfigurációjához utalja vissza, a padlón ülő, mezítláb, szamovárt tisztító anyához és a kemencén fekvő apához. Vaszilisz, a „királynői”, ahogy a neve sugallja,²⁰ „magas, testes öregasszony”, férfibekecsben álldogál a tűz mellett, és gondolataiba mélyedve néz a lángokba. Lukerja pedig, az „alacsony, himlőhelyes, bamba arcú” a földön ül, és az edényt mossa. A képességek, hatáskör és kötelességek éppen úgy oszlanak meg Vaszilisz és Lukerja között, mint Velikopolszkij apja és anyja közt. Ezt megerősíti a diáknak az özvegyekkel folytatott beszélgetése is. Vaszilisz, a „tapasztalt” nő „választékosan” fejezi ki magát, és az arcán lágy, nyugodt mosoly játszik. Lukerja, a falusi liba csak hunyorog a diákra és hallgat, az arckifejezése pedig „furcsa, mint egy süketnémáé”

¹⁶ Lásd erről: SCHIEFELBEIN, A.: *Der Verrat. Eine Interpretation von Anton P. Čechovs Erzählung „Student”*. Unveröffentlichte Seminararbeit. Hamburg, 1986. 1.

¹⁷ A diák elbeszélésében a *kínszenvedés* szómotívuma kétszer jelenik meg: egyszer a „kínzóinak” átadott Jézussal, másodszor „a szenvedéstől és izgalomtól elkínzott” Péterrel kapcsolatban.

¹⁸ Az orosz eredetiben a párhuzamot az azonos szenvedő szerkezet biztosítja: „не хотелось домой” és „мучительно хотелось есть” – Sz. T.

¹⁹ „A tűzrakás recsegve, fényesen égett” (268).

²⁰ A „Vaszilisz” görög eredetű név, amely *cárnót* jelent – Sz. T.

(268). Ily módon teljesen természetesnek tűnik, hogy a diák a beszélgetés közben és Péter történetét mesélve csak Vasziliszához fordul.

Mi készíti a diákot arra, hogy újramondja a történetet, amit előző nap a templomban felolvastak? Hiszen épp az imént győződött meg róla, hogy Vaszilisz ott volt a tizenkét evangélium felolvasásán, s miközben a történetet mondja, számít is az asszony emlékezetére: „ha még emlékszel” – „erről hallottál”.

A történet elmondásának három indítéka rajzolódik ki.

Először is, a diákot valószínűleg ösztönzi a benne mint leendő papban élő szükséglet, mely a bibliai történetek elmesélésére és a hívek tanítására irányul. Örömmel mutatja meg műveltségét; ezt szolgálja a szó szerinti idézet az egyházi szláv szövegből, és egy Vaszilisz számára ismeretlen szó lefordítása: „petyel [петель], azaz kakas”.²¹

A második indíték akkor válik nyilvánvalóvá, ha összehasonlítjuk Velikopolszkij elbeszélését azokkal a nagycsüörtökön felolvasott evangéliumi helyekkel, amelyek Péter árulásáról szólnak (Jn 13:31–18:1, Jn 18:1–28, Mt 26:57–75).²² Az összevetés során kiderül, hogy a diák nem mindig tartja magát az evangéliumi szövegekhez, hanem néhány részletet magától tesz hozzá. Az evangéliumokra támaszkodva sok részletben nem Jánost vagy Mátét idézi, tehát nem azokat a szövegeket, amelyeket nagycsüörtökön olvasnak, hanem Lukácsot, aki a tizenkét evangéliumban mindössze egy szöveggel (Lk. 23:32–49) képviselteti magát, s annak sincs köze Szent Péter történetéhez.²³ Hogy a diák Lukács evangéliumát

²¹ Ezt a momentumot a szöveg magyar fordítása nem tartalmazza – Sz. T.

²² A nagycsüörtökön felolvasásra kerülő *A mi Urunk Istenünk és Megváltó Jézus Krisztusunk 12 evangéliumának* összetételét lásd: Библия. Книги священного писания ветхого и нового завета. Москва, издание Московской патриархии, 1989. 350–351.

²³ David Martin mutat rá, hogy Iván Velikopolszkij elbeszélésének a következő motívumai nem a nagycsüörtökön felolvasásra kerülő tizenkét evangéliumból származnak. MARTIN, D. W.: Realia and Chekhov's "The Student". *Canadian-American Slavic Studies* 12, 1978. 266–273:

1. Péter szavai: „Én kész vagyok veled menni akár a börtönbe, akár a halálba” (268; lásd: Lk 22:33).

2. A pontos szöveg, ahogyan Jézus bejelenti Péter háromszori árulását: „Bizony mondom néked, Péter, nem szólsz meg ma a kakas, míg te háromszor meg nem tagadod, hogy ismersz engem” (268; lásd: Lk 22:34).

3. Az egyházi szláv szó a „петель” (*kakas*) (lásd: Lk 22:34).

4. Jézus lelkiállapota Getsemánében: „Jézus halálos bánatban imádkozott a kertben...” (269; lásd: Lk: 43–44).

5. Péter fáradtsága: „Péter pedig lelkében kimerülve elgyengült, pillái elnehezültek, és sehogyan sem tudta elűzni az álmot” (269).

6. Júdás csókja: „Júdás azon az éjszakán csókkal elárulta kínzóinak Jézust” (269; Mt 26:49, Mk 14:45–46, Lk 22:47), ugyanakkor Jánosnál a megfelelő helyen (Jn 18:4–5) nincs szó a csókról.

7. Krisztusnak a kínzói általi megveretése, mielőtt a főpaphoz kerülne: „Megkötözve vitték a főpap elébe [és verték]” (269).

8. A tűz „az udvar közepén” (269; lásd: Lk 22:55).

részesíti előnyben, e szöveg dramatizáltságával, pszichologizmusával, részletesebb kidolgozásával magyarázható, és azzal, hogy a történetet életszerűbben és konkrétan fejti ki. A diák minden jel szerint hatni akar a nőkre, meg akarja indítani őket. Ezért fordul többször is Vasziliszához, és fejezi be mondandóját népi-emocionális beszédmódban, amely olyan folklórelemeket tartalmaz, mint a határozószók és jelzők ismétlődése: „csöndes, csöndes, sötét, sötét a kert” [„горько-горько”, „тихий-тихий”, „темный-темный”] (269).

A történet újramondásának harmadik indítéka a diák által kiválasztott evangéliumi epizódokból derül ki. A tizenkét evangéliumban Krisztus szenvedéseinek minden stációját elbeszélik, egészen a sírba tételig. A diák nem ezt a történetet beszéli el. Jézus szenvedéseiből csak egyes epizódokat kiragadva, a diák lényegében Péter apostol történetét mondja el, és szüzséjét nem Jézus megtagadása, hanem Péter szenvedései alkotják. Az apostol érzéseire koncentrálna a diák tovább részletezi és bővíti a bibliai eredetét. Az ő elbeszélésében Péter szenvedései felülmúlják még Jézus szenvedéseit is.

A vacsora után Jézus halálos bánatban imádkozott a kertben, a szegény Péter pedig lelkében kimerülve elgyengült, pillái elnehezültek, és sehogy sem tudta elűzni az álmot. Aludt (269).

A tizenkét evangélium megfelelő fejezeteiben (Jn 13:31–18:1) a Getsemáne-kertbéli epizód nem szerepel. A szinoptikusok (Mt 26:37–39, Mk 14:33–36, Lk 22:42–44) szemléletesen írják le Jézus nehéz óráját a Getsemáne-kertben. De miközben Lukács, aki orvos volt, még arról is beszámol, hogy a szenvedő Jézusról úgy hullott a verejték, mint a vércseppek (Lk 22:44), addig a diák megelégszik azzal, hogy szűkszavúan megemlítsen: „Jézus halálos bánatban imádkozott a kertben”. Az evangéliumok egyáltalán nem említik Péter szenvedéseit, az álmot ellen folytatott meddő küzdelmét, amire viszont a diák felhívja a figyelmet. Péter fáradtságára az evangéliumok csak implicit módon utalnak: Jézus alva találja tanítványait (Mt 26:40, Mk 14:37, Lk 22:45). A részletek narratív szelekciójának nem teljesen szándékolt logikája a diáknál a következő: Jézus legyőzi a halálfélelmet, de „szegény” Péter nem képes legyőzni a fáradtságot.

Hasonló hangsúlyeltolódást figyelhetünk meg a szenvedések ábrázolásában, amikor a diák Jézus megverését és Péter gyötrődését beszéli el:

9. A nő idegeneknek, és nem közvetlenül Péternek címzett szavai (mint Mt 26:69; Jn. 18:17): „Egy asszony, meglátván őt, így szólt: – Ez is övele volt!” (269; lásd: Lk 22:56).

10. A megtagadás szavai: „Nem ismerem őt” (269; lásd: Lk 22:58).

11. A második felismerés szavai: „Te is azok közül való vagy” (269; lásd: Lk 22:58).

12. Péternek Jézusra vetett tekintete: „és Péter, messziről nézvé Jézust, visszaemlékezett szavaira, melyeket neki mondott a vacsorán...” (269).

[Jézust] megkötözve vitték a főpap elébe, és Péter a bánattól, aggodalomtól elgyötörten, tudod, kialvatlanul, megérezte előre, hogy most valami rettenetes történik a földön, s követte mesterét... Borzasztóan, eszeveszetten szerette Jézust, és messziről nézte, hogyan kínozzák... (269).²⁴

Megjegyezzük, hogy a főpap udvarán tartózkodó Péter testi és lelki állapotáról egyik evangéliumban sem esik szó. Ez az egész epizód a diák szabad amplifikációja [bővítése], a diáké, aki Szent Péterrel azonosítja magát, az apostol nézőpontját veszi fel, érzéseinek mélyére hatol. Külön kiemeljük, hogy a diák rendkívül élénken és együttérzéssel éli bele magát Péter fizikai állapotába („a bánattól és aggodalomtól elgyötört [...] kialvatlan”). Azt is megjegyezzük, hogy ezen a ponton a diák különösen törekszik kiharcolni a hallgatóság megértését („tudod”), különösen igyekszik részvétet kelteni Vasziliszában a szegény apostol iránt.

Velikopolszkij Péter belső állapotának az ábrázolásával zárja a bibliai szöveget amplifikáló elbeszélését. Először a Biblia lakonikus közlését idézi Péter bűnbánatáról (Mt 26:75: „és kimentén onnan, keservesen sír”), majd pedig népies beszédmódban, hangzásbeli ismétlődések segítségével, élénk színekkel ábrázolja az apostol lelki gyöttrődését.

Emlékezett, felocsúdott, és kiment az udvarból, és keserves sírásra fakadt. Az evangéliumban írva vagyon: [és kimentén onnan, keservesen sír].²⁵ Úgy el tudom képzelni: csöndes, csöndes, sötét, sötét [тихий-тихий, темный-темный] a kert, és a csöndben [в тишине] alig hallható [слышится] az ő elfojtott sírása... (269).

Az elgyötört Péterben a diák mindenekelőtt önmagára ismer. Nem véletlen, hogy a kínzó hideg és éhség vitte rá a történet elbeszélésére („kínzó éhséget érzett”). Jellemző, hogy a diák ezen a nagypéntek estén nem Krisztus kereszthaláláról beszél, hanem kronológiailag elmaradva Krisztus szenvedéseitől, a nagycsütörtök eseményeire és Péterre fordítja a szót: „Pontosan ilyen hideg éjszakán melegedett a tűz mellett Péter apostol – mondotta a diák, s kezét a tűz felé nyújtotta” (268).

Nem Krisztus szenvedéseire gondol a diák, hanem az átfagyott, kimerült, elkínzott Péterre. Nem Krisztus önkéntes követőjének, hanem az apostol megfelelőjének látja magát. Nem a vallásos gondolat ösztönzi, hanem a hideg és sötét

²⁴ Rév Mária konstatálja ezt a paradox helyzetet: „az szenved és kínlódik, aki nézi, hogyan verik a másikat, és nem az, akit korbácsolnak”. РЕВ, Мария: Художественное осмысление действительности в новелле А. П. Чехова «Студент». *Annales Univ. Budapestiensis. Sectio Philologica Moderna* 2, 1971. 145. Mindazonáltal ebből a helyes megfigyelésből a kutató nem vonja le a későbbiekben a megfelelő következtetéseket.

²⁵ A magyar fordításból kimaradt az evangéliumi idézet – Sz. T.

éjszaka hasonlósága Péter „hideg”, „szörnyű”, „rettenetes magányos”, „hosszú” éjszakájával.

A Péterrel való hasonlóság olyan fontos a diák számára, hogy még egyszer hangsúlyozza: „Velük együtt állt a tűz mellett Péter, és ő is melegegett, mint én most” (269). Mintha csak e példa nélkül Vaszilisza el se tudta volna képzelni, hogyan állt a tűznél Péter! Krisztus szenvedéseinek elbeszélésében Péter apostol szenvedéseit dramatizálva, a diák lényegében Ivan Velikopolszkij szenvedéseiről beszél.

A korábbiakban megnevezett indítékai (a tanításra való készítés, a megindítás vágya és önmaga ábrázolása) pontos magyarázatul szolgálnak arra, miért is távozik a diák jó éjszakát kívánva az özvegyeknek, amint a munkások, akiknek hangját a folyó felől hallani lehetett, a tűzhöz közelednek. Úgy tűnik, mintha e férfiakból fenyegetés sugározna, hasonlóan ahhoz, ahogy a Péterről elmondott történetben fenyegetés sugárzott azokból a tűz körül álló „munkásokból”, akik „gyanakodva és szigorúan” nézték Pétert. Nem éppen ezeknek a férfiaknak a zordsága volt az oka, hogy Vaszilisza „összerezzen”, amikor a diák, akit akkor még nem ismert fel, a tűzhöz lépett? Akárhogy is volt, a diák a munkásokat fenyegetésként fogja fel: „A munkások visszatértek a folyópartról, s közülük az egyik már lóháton közeledett, és a tűzrakás fénye reszketegen vetődött rája” (270).²⁶

Úgy tűnik, a diák megérti, hogy a munkások aligha fogják őt hallgatni, és még kevésbé fakadnak sírva. Sietős búcsúja menekülésként is értelmezhető. Velikopolszkij lemond a hatalomról, amit a nők fölött biztosított magának tanító, megindító, önmagát ábrázoló elbeszélőként, a hatalmasabbak – természetesen nem az elbeszélés tekintetében hatalmasabbak – javára. Ezért Ivan Velikopolszkij feladja a pozícióját.

4

Amikor a diák befejezi az elbeszélést, Vaszilisza még mindig mosolyogva hirtelen elsírja magát, és mintegy szégyellve könnyeit, karjával eltakarja arcát a tűztől. Lukerja pedig, aki letette a kanalakat, és merev tekintettel nézett a diákra, amikor az Péternek Jézus iránt érzett szenvedélyes szeretetéről és arról beszélt, hogy Péter messziről látta, hogyan ütlegelték Jézust, továbbra is dermedten nézi a diákot, elpirul, arckifejezése „feszült és súlyos” lesz, „mint aki nagy erővel fojtja el fájdalmát” (269).

Nem tudjuk, miért sír Vaszilisza, és miért érez fájdalmat Lukerja. A diák háromszori gondolati erőfeszítés után, egy hármas szillogizmus segítségével,

²⁶ A földön ülő lány, a férfibekecsben álló anya és a lovon ülő férfi – ahogyan erre már rámutattak – a hatalom hierarchiáját fejezik ki. SCHIEFELBEIN, A.: i. m. 1986. 5.

amely egyre elvontabb következtetésekhez vezet, kitalálja a nők felindulásának az okát.

Most a diák Vasziliszára gondolt: az ő sírása arra vall, hogy mindez, ami azon a nagypénteken Péterrel történt, valami titokzatos vonatkozásban van vele... (170).

A diák megint elgondolta, hogy mivel Vaszilisz a zokogott, a lánya pedig zavarba jött, ebből nyilvánvaló, hogy amiről ő az imént beszélt nekik, ami tizenkilenc évszázaddal ezelőtt történt, annak köze van a jelenkorhoz: mind a két asszonyhoz, sőt ebben az eldugott faluban mindenkihez, még őhozzá magához [és minden emberhez] (uo.).

Az öregasszony biztosan nem azért fakadt sírva, mert ő megindítóan tud mesélni, hanem azért, mert Péter közel áll szívéhez, és egész lényét áthatja az, ami Péter lelkében végbement (uo.).

Ennek a lépésről lépésre levont következtetésnek a skolasztikus formája egyáltalán nem növeli a megtalált magyarázatok meggyőző erejét. Lehet, hogy a következtetés nincs híján az igazságnak, de túlságosan absztrakt, az özvegyek életének konkrét valóságától, az egyes, individuális esettől túlságosan elvonatkoztatott ahhoz, hogy kielégítse az olvasót. Egyébiránt még az előfeltevések sem egészen helyesek, teljeseek. Vaszilisz nem csak elsírta, hanem el is szégyellte magát. Lukerja pedig, aki iránt a diák igen kevésbé érdeklődik, nem zavarodottságot mutatott, hanem alig visszafojtható, „erős fájdalmat”. Ehhez a fájdalomhoz a diák etikailag éppúgy közömbösen viszonyul, mint ahogy a természetben hallott élőlény panaszához is. A nagypénteki vadászattal Velikopolszkij megismételte Parszifal bűnét, aki ezen a szent napon fegyvert viselt. A nők könnyeire és szemmel látható fájdalmára a diák épp oly kevésbé együtt érzően reagál, mint ahogy Parsifal reagál Anfortas szenvedésére. Az elvont teológiai gondolkodásba zárt Ivan Velikopolszkijban még csak fel sem merül, hogy elgondolkodjék, hogy rákérdezzen a szenvedés okára.

Az elbeszélésben nem jelenik meg explicit módon, mi nyugtalanítja valójában az özvegyeket. De bizonyos tematikus és formális ekvivalenciák megsúgják az anya és lánya valószínű indítékait. Lukerja, akit „*ver* a férje”, és aki a történet hierarchiájában a legalacsonyabban álló személy, Krisztus ekvivalensévé válik, akit kínzó, ahogy ezt Péter a távolból látta, „*vertek*”. Vaszilisz „*elsírta magát*”, ahogyan Péter is az árulása után „*keserves sírásra fakadt*”. Hasonlóan ahhoz, ahogyan Péter könnyeit a diák egy kicsinyke, a bibliai elbeszélést kitágító jelenetben ábrázolja, Vaszilisz könnye is a narratív amplifikáció tárgya:

Vaszilisz még mindig mosolyogva hirtelen felzokogott, nagy cseppekben, bőségesen omlott a könnye orcájára, és eltakarta arcát a tűz elől, mintha szégyellné könnyeit [...] (269).

Valóban azért takarja el az arcát Vasziliszta, mert szégyelli a könnyeit, ahogy azt a diák feltételezi? Nem azt szégyelli-e valójában, hogy a lányával szemben ugyanolyan árulást követett el, mint Péter Jézussal szemben?²⁷ Nem adta-e a lányát egy durva férjhez, aki veri, és ő csak a távolból nézi tehetetlenül? A „királynői” Vasziliszát, a tapasztalt, férfibekecses, nyugodt mosolyú nőt a diák, maga sem sejtve, kínzó felismeréshez vezette.

A diák teljes joggal feltételezi, hogy „mindez, ami azon a nagypénteken Péterrel történt, valami titkos vonatkozásban van” az öregasszonnyal. De azt már sehogy sem képes felfogni, hogy az elbeszélésének milyen konkrét értelemben van köze Vasziliszához. Pedig ez a felismerés alapvetően hozzáférhető lett volna a számára. Hiszen minden jel szerint ismeri ezeket a nőket. Ezért – sok interpretátor véleményével szemben – abból kell kiindulni, hogy Lukerja attribútuma, a *férje által vert nő* jelen van a diák tudatában, ennek a teljes mértékben személyes módusban elbeszélte történetnek a reflektálójában. Tehát a diák nemcsak hogy nem kérdezi a nőket indítékaikról, amelyeket oly nagy gondolati erőfeszítéssel próbál kitalálni, hanem még a két nő életkörülményeire vonatkozó tudásával sem él. Lényegében véve nem is igazán érdekli, mi megy végbe a nőkben. A diák, aki saját szükségleteire koncentrált, elsietett következtetéseket vont le a kellemetlen benyomásokból, elbeszélésének színpadára az önmaga iránti szánalmat állította, megindítva az asszonyokat és felmelegedve a tűznél, megelégszik a látszólagos sikerrel és egy absztrakt következtetés elvont igazságával, amely szerint Vasziliszta azért fakadt sírva, „mert egész lényét áthatja az, ami Péter lelkében végbement”.

Még egyszer megjegyezzük: ez nem egyszerűen helytelen, hanem elvisz ezeknek az asszonyoknak a konkrét élet-valóságától. Vasziliszát nem annyira az érdekli, mi ment végbe Péter lelkében, mint inkább a saját lelkében fellelt párhuzam Péter állapotával. Nem a bibliai, hanem a saját története zaklatja fel, amit a diák, maga sem sejtve, tárt fel előtte a bibliai történettel.

A diákból, úgy tűnik, nem teljesen hiányzik legalább egy homályos elképzelés arról, mi is megy végbe az özvegyekben, kettejük között, illetve kettejük és a férfiak között. A tűztől távolodó diák, megalkotván a három közül az első szillogizmust, visszanéz. Nem a zavar halvány árnyalata, talán a nőkről való gondoskodás, az emberek iránti érdeklődés könnyed színezete mutatkozik meg ebben? De tenni már nem tud semmit: „A magányos fény békésen pillogott a sötétben, s már nem volt körülötte senki” (170).

²⁷ A Lukerja : Jézus, Vasziliszta : Péter ekvivalenciákról lásd: RAYFIELD, D.: *Chekhov. The Evolution of his Art*. London, 1975. 154. Vasziliszta Lukerjával szemben elkövetett árulásáról lásd: AMSENGA, B. J. – BEDAUX, V. A. A.: Personendarstellung in Čechovs Erzählung „Student“. In: GRÜBEL, R. (ed.): *Russische Erzählung. Russian Short Story. Pyckkuĭ pacckaz*. Amsterdam, 1984. 310. Kritikusan viszonyul viszont Vasziliszta könnyeinek a felismert bűnösség jeleként való értelmezéséhez WÄCHTER, Th.: *Die künstlerische Welt in späten Erzählungen Čechovs*. Frankfurt a. M., 1992. 302.

Tovább lépve, a hitakadémia diákja megalkot még egy szillogizmust, amely megint csak a konkrét valóság mellé visz.

Hasonlóan ahhoz, ahogyan fizikai szükségleteiben ki nem elégítve a diák a világ történetét borzalmak ismétlődésére vezette vissza, most ugyanígy, felmelegedvén a tűznél és elbeszélése sikerén örvendezve, a múlt és a jelen kapcsolatát mint egymásból következő események megszakítatlan láncolatát gondolja el. De a nők reakciója nem a kauzális viszonyt, a korábbi ok és a későbbi okozat kapcsolatát mutatta, hanem az ekvivalenciát, az árulás hasonlóságát, egy olyan ismétlődést, amely inkább a pesszimista körképzetet, és nem az optimista láncolatképzetet támasztja alá.

5

Az örömteli felismerés még inkább eltávolítja az emberektől, még inkább föléjük emeli a diákot. A gondolat mozgását szimbolikusan tükrözi hordozójának térbeli mozgása is. Ivan Velikopolszkij komppal átkel a folyón, felmegy a hegyre, lenéz a szülőfalujára és nyugatra, „ahol a hideg alkonyat keskeny vörös sávja fénylett” (170). Egész idő alatt „az igazság és szépség” örök és univerzális voltáról alkotott, nem teljesen világos gondolatok töltik el. Magasan az emberi élet lapálya fölött, messzire távolodva a két özvegytől – csakúgy, mint a szüleitől, a földön ülő, mezítláb as anyától és a padkán fekvő, köhögő apától –, a fiatal papnövendék absztrakt, dagályos igazságokon, a kor filozófiai gondolkodásának közhelyein elmélkedik, amelyeknek semmi köze ahhoz, amit az imént átélt.

Csakugyan az „igazság és szépség” irányította „az emberi sorsot ott, a kertben, és a főpap udvarán”, ahogyan azt a boldog diák feltételezi? Csakugyan az „igazság és szépség” indította meg az özvegyeket, ahogy azt a diák véli, azt gondolván, hogy ez a két elv „megszakítás nélkül folytatódott mind a mai napig, és minden bizonnyal ez a két dolog volt a fő az emberéletben s az egész földön” (170)?

A fiatal embert – aki „még csak huszonkét éves volt”, teszi hozzá ezen a helyen a narrátor – a „fiatalság, egészség és erő érzése” keríti hatalmába, és – Csehov sok fiatal álmodozójához hasonlóan, valamint a belső beszéd megfelelően emelkedetté válásával – átadja magát az „ismeretlen, titokzatos boldogságra való várakozás kifejezhetetlenül édes érzésének” (170). És az élet, amely a hideg sötétedés idején borzalmak ismétlődéseként jelent meg előtte, most „gyönyörűnek, csodálatosnak és magasztos értelemmel telítettnek” tűnik neki (uo.).²⁸

²⁸ A problematikus eszmélést tartalmazó Csehov-elbeszélésekben a boldog látomások meglehetősen hasonlóak. Lásd például *A kutyás hölgy* szerelmeseinek végső látomását: „És úgy érezték, hogy hamarosan találnak megoldást, s akkor majd egy új gyönyörű élet kezdődik a számukra...” Devecseriné Guthi Erzsébet fordítása; a *Menyasszonyban* Nágya kiinduló látomását: „Érezte a májust, a kedves májust! Mélyeket lélegzett és arra gondolt, hogy nem itt, hanem valahol az ég alatt,

Nem ment végbe itt semmilyen esemény sem, nem hogy olyan, amely jelen-tőségében megfelelné a nagypénteken történeteknek. Más szenvedéseinek a megér-tése, önmaga bűnösségének a felismerése csupán Vaszilisza könnyeiben és szégye-nében mutatkozik meg. De ennek a másodrendű alaknak az eszmélése a pusztá lehetőség státusában marad az olvasó felismerésének a horizontján belül. Az elbe-szélés nem enged következtetést levonni ennek a vázlatos eseménynek az ered-ményességéről, visszafordíthatatlanságáról és következményeiről.

Ami a hőst illeti, az elbeszélés nem az eszmélését ábrázolja, hanem csupán elméleti pozícióinak a változását, melyeket úgy kell érteni, mint a hős reakcióit a váltakozó elementáris fizikai vagy pszichikai benyomásokra.²⁹ Az egocentrikus, csak a saját szükségleteire koncentráló fiatalember a langyos tavaszi napon „ren-det és összhangot” érzékel, ezek „felborulását” konstatálja a hideg, keleti szélben, a szörnyűségek örök ismétlődésére jut, amikor éhes és fázik, de a tűznél felmele-gedve és elbeszélésének látszólagos sikerétől boldogan az emberiség történetében az okok és okozatok kapcsolatát látja, majd a hegy tetején állva az „igazságot és szépséget” fedezi fel a maga számára, mint „az emberi élet, és általában a földi lét lényegét”.

Mindazonáltal a boldogságérzet az özvegyek reakcióinak félreértésén és a lá-tottak kiszorításán alapul. Az öröm bizonyos hiányt fed fel a fiatal papnövendék-nek a világban tapasztalt konkrét szenvedések iránti érdeklődésében, a fiatalem-berben, aki már korábban is – egy leendő paptól nem túlságosan példamutatóan – az örökké ismétlődő borzalmak sötét gondolatának adta át magát. Ugyanúgy, ahogy az élőlény panaszos hangját a rend és az összhang gondolatát sugalló harmonikus hangzásba illesztette, a könnyet és a szemmel látható fájdalmat, lényegüket eltor-zítva, boldogságérzetet hozó elvont következtetés alapanyagává teszi. Háromszo-ros szillogizmusával a diák ugyanúgy elárulja a meggyötört [„забитую”] Lukerját, mint ahogyan Péter elárulta a megvert [„битого”] Jézust azzal, hogy háromszor megtagadta. Ily módon az elbeszélésben tovább folytatódnak az ekvivalenciák, amelyek nem az egymás után következő elemek láncát, hanem a hasonlóságok ismétlődését biztosítják: nem csupán Vaszilisza alakjában lehet felfedezni az apos-tol ekvivalensét, hanem a Szent Péter szenvedéseiről beszélő diák is áruelővé válik. De Pétertől és Vasziliszáttól eltérően a diák nem bűnbánó, hanem boldog áruelő.

A diák végső eufóriája nem lehet állandó. Amihez gondolataiban látszólag el-jut, nem lesz visszafordíthatatlan. Otthon várja a konkrét valóság, és mielőtt hit-

a fák fölött, messze a város mögött, az erdőkön és mezőkön bontakozott ki az ő tavaszi élete, titokza-tosan, gyönyörűen, gazdagon és szentül, a gyenge, bűnös ember számára felfoghatatlanul”. Saját fordítás – Sz. T. Az elbeszélés fináléjában pedig a hősnő előtt „új, széles medrű, tágas [...] még nem egészen világos, titkokkal teli élet” rajzolódik ki.

²⁹ A. Csudakov mutat rá Csehov világában a fiziológiának az eszmék kialakulásában és fejlö-désében játszott szerepére, a szerző jegyzetfüzetének egyik bejegyzését hozva példaként: „Elmentem a nagynénémhez, aki megettetett és megteázott – egyből elmúlt az anarchizmusom”. ЧУДАКОВ, А. П.: *Мир Чехова*. Москва, 1986. 329.

akadémiai tanulmányainak szentelhetné magát, elillan az egységes láncolatról alkotott elképzelés is, a titokzatos boldogságra való édes várakozás is, és a csodálatos, magasabb értelemmel teli élet látomása is.

Az elbeszélés elején „panaszosan visított valami élőlény, mint mikor üres palackba fújnak” (267). Ebben a furcsa hasonlatban, amely a diák tudatából származik, nem nehéz felismerni az egész elbeszélést előrevetítő, a főhősre jellemző valóságglátást: a fiatal papnövendék figyelmen kívül hagyja az általa tapasztalt szenvedést. Ezenkívül az *üres üveg*, ez a hangismétléssel kiemelt kezdőmotívum, a meg nem történt eseményre utal. A prózai tárgy a diák látszólagos eszmélésének a szimbólumává válik.

*Szabó Tünde fordítása*³⁰

³⁰ A fordítást az eredetivel egybevetette: Filippov Szergej és Kroó Katalin.